

До біографії та характеристики В.Забіли

Вже по написанні моєї студійки про Забілу згадав я про причинки до його біографії, подані д. М.Комаром у "Киевской старине", 1886 р., книжка за вересень, п. з. "К биографии В.Н.Забелы" (стор. 171–176), а д. М.Мочульський звернув мою увагу на деякі причинки, опубліковані тим же шан. письменником у "Зорі" 1891 р. (ненадруковані байки В.Н.Забіли, стор. 416 і 437–38). Той же д. Комар опублікував у "Киевской старине" 1888 р. кн. за цвітень ще одно "Неизданное стихотворение В.Н.Забилы" (стор. 15–18). Надто надруковано було в "Зорі" 1894 р. невідомо ким присланий вірш Забіли "Човник" (стор. 393), ідентичний з тим, що поміщений у нас під ч. 4. У річнику 1893 надрукував д. Василь Лукич статейку "В.Забіла і його жартобливе "послання" до Шевченка" (стор. 102–103), до якої додано й текст посланій, присланий д. Лукичу д. В.Овсієнком із Семенівки, Чернігівської губ. У своїй статті д. Лукич використав усю відому до того часу літературу про Забілу, головню ж статті Комара та принагідні відзиви Куліша; про сімейну драму Забіли тут нема нічого; ширше розказано про зносини Забіли з Шевченком, хоча й допущено помилку, що Шевченко, "вернувши із зсылки, переслав Забілі свої "Гайдамаки" з власноручною допискою і відвідував його" (стор. 103). По Шевченковім повороті з заслання не вийшло жодне окреме видання "Гайдамаків", а факт посилки Шевченком Забілі сеї поеми належить до часу першої появи "Гайдамаків", отже до 1841 р. (пор. Петров, "Очерки", 309). Так само невірно те, буцімто Шевченко по повороті з заслання міг відвідати Забілу; знаємо, що в тім часі (1859) Шевченко коротко був на Україні, жив переважно в Києві і лиш раз відвідав свою рідню на правім березі Дніпра, де й був арештований; до Борзни йому було зовсім не по дорозі. Нарешті, в річнику 1891 подав д. Комар знайдені між паперами д. Носа "дві байки" Забіли, а власне "Будяк" (стор. 416 – ідентичний з поміщеним у нас під ч. 21) і "Семенова кобила" (стор. 437–438). В тім же 1894 річнику "Зорі" подала пані Наталка Полтавка статейку "Роман Віктора Забіли. З оповідань моєї матері" (стор. 405).

Хоча я, пишучи свій нарис у попередній книжці "ЛНВ", не мав наміру вичерпати весь відомий мені матеріал про Забілу, а бажав, головню, видобути з нововіднайдених віршів Забіли їх автобіографічні свідоцтва про автора, то все-таки ті матеріали дають дещо цікаве для доповнення накресленого мною малюнка, і для того подаю тут для повноти все важніше з них.

Статейка д. Комара "К биографии В.Н.Забелы", крім загальної характеристики та деяких анекдотів, важна, головню, тим, що подає назву милої

Забіліної – вона називалася Л.Білозерська. Важне тут також те, що Забіла під кінець життя проживав у Борзні завідателем поштової станції. Із споминів пані Наталки Полтавки (Кибальчич) виписую тут весь уступ, що безпосередньо доторкається Забіли.

"Він служив тоді (коли почалася його знайомість з Білозерськими; додаю, що мати пані Наталки Полтавки була молодшою сестрою Любові Білозерської, милої Забіли) у гусарах і йому було літ з 25. Зросту середнього, стрункий, обличчя смагляве, рябовате від віспи, очі карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий. Натура палка, щира, весела і при тому незрівнянний гуморист. Одно слово, тип дуже привабливий і чисто український. Він мав гарний маєток і жив недалечко на своєму хуторі. Якраз біля тієї пори став бувати у Білозерських їх новий сусіда, поміщик Н., що купив собі невеличке село, але, як казали, мав, окрім сього, великі капітали. Він недавно повдовів, мав літ уже сорок, хоч і дуже ще гарний. Скоро красуня Любка запала йому в око, він закохався палко, і з егоїзмом закоханих, не вважаючи, що вона заручена вже за другого, посватався до неї. Одначе, повернувся він з тим хитро, не до самої дівчини, а до її батька. І бог його віда, чим то він так зачарував Михайла Васильовича, тільки той згодився і сказав дочці, що вона піде не за В.Забілу, а за пана Н. Вражена у самеє серце, дівчина твердо відповіла: що за п. Н. вона не піде. Тоді він повернувся до її матері і сказав: "Присилуйте її". Але й Матрона Василівна також ніяк не хотіла згодитись на постанову свого чоловіка. Страшно розгніваний Михайло Васильович погрожував, що він і матір і дочку одягне в "пістру". Але й се нічого не помогло: женщины оставались тверді у своєму намірі і не боялись ніяких кар. Минув місяць або, може, й більш. Тяжкі сцени у сім'ї постійно повторювались. Безталанний В.Забіла жив у розпуці, тим більше, що його на приказ Михайла Васильовича перестали приймати до себе, і він те й діло, що їздив на своєму коні навкруг маєтності Б-их. Тоді саме, здається, він став писати вірші. Моя мати пам'ятає один куплет:

Губоньки, як те намисто,
Що "добрим" зоветься;
Сонечко неначе зійде,
Як вона сміється.

Хоч мати і донька заспокоювали поета, що будуть тверді і не покортяться приказові Михайла Васильовича, проте повинні були покоритись. Одного разу В.Забіла почув, що вони, Матрона Василівна з дочкою, їдуть у Ніжин закуповувати придане. Він перестрів їх на дорозі і побачив, що вони дуже заплакані. На його просьбу дозволити йому пересісти до їх в екіпаж, Матрона В-на не згодилась, кажучи, що їм і без того приходиться багацько терпіти усякого горя, а як Михайло В-ч дізнається про те, то ще їм гірше

буде – і прохала відступити від їх геть. Тоді з великої розпуки, не тямлячи себе, В. Забіла рішив покінчити з собою і кинувся під коні, як вони поїхали... Його трохи не переїхали, і кучер ледве-ледве здержав коней. Матрона В-на узяла його тоді в екіпаж і, як уміла, благала його не робити більш таких дурниць... Він поїхав...

"Остання сцена або розв'язка цієї сімейної драми тяжко вбилась у пам'ять моєї матері, хоч їй тоді було сім літ, не більш. Одного разу, увечері, здається, було вже під осінь – діти, моя мати, її брат Василь і менша сестра Олександра гралась у гостинній на канапці. Тут же біля стола Матрона В-на і Любка щось шили чи читали. Було тихо... Коли тут двері раптом відчинились, обидві жінки так і скрикнули, і у кімнату увійшли Михайло В-ич і п. Н. Останній став мовчки біля порога, а Михайло В-ич скорою ходою підійшов до Любки, подав їй теплий шаль і звелів закрутитись і йти за ним. І мати і дочка у плач! Але батько взяв дівчину за руку і повів з собою. За ним пішов і п. Н. Любка вернулась уже повінчаною, і мати моя пам'ятає, як молодий цілував і заспокоював гірко плачучу дівчину.

"Після заміжжя своєї бувшої зарученої, В.Забіла став з розпуки пити і гуляти. Мати моя, вже дорослою, не раз бувала у його на бенкетах. А бенкет у його починався так: виходять в залу кілька циганчат, років 5–10, дуже моторних і гарно убраних. В.З-ла стає з бандурою посеред їх, грає козачка і т. і., а вони танцюють навкруг його, співають і виробляють різні штуки. Таким робом В.З-ла прогуляв увесь маєток і останні роки жив у своїх родичів. Але й до самісінької своєї смерті в усіх смутках свого занівеченого життя він задержав свій жартовливий, веселий гумор і сам жартував над своєю бідною. А коли вмер, усі, хто знав його, сердечно жалували за ним, і навіть його власні кріпаки, бо він був для них не паном, а рідним батьком. Його ж колишня суджена, як натура м'яка і супокійна, помирилась зі своєю долею і була доброю жінкою і матір'ю. Вона вмерла років з вісім тому назад, простудившись".

Не маємо підстави сумніватися про правдивість цього оповідання, та все-таки цікаво порівняти сю реляцію з тою, яка виходить із віршів самого Забіли. Про насильне звінчання Любки Забіла не згадує нічого-сінько, а навпаки, з кількох його віршів видно виразно, що Любка під впливом сватання багатшого пана почала була хилитися на його бік, почала критично дивитися на свою любов до Забіли і навіть переказувала йому, щоб не ждав на неї. Певне, Забіла не міг у всіх деталях знати тої драми, яка скоїлась в домі Білозерських, а може, трапилися і якісь посередники, що доносили йому небувальщину про його милу; можливо, отже, що його вірші писані впересердю і несправедливі до неї, та не зовсім неможливе й те, що він потроху й мав право нарікати на її хиткість і що в сімейних споминах матері пані Кибальчицевої "роман" Забіли, особливо

роль у ньому Любові Білозерської, набрали романтичних рис, яких не мали у дійсності...

Із статті д. Комара "К биографии В.Н.Забелы", ("К. стар.", 1886, вересень, стор. 171–176) знаємо, що Забіла чоловік був дуже добродушний, хоч і охотник пожартувати та пришити латку всякому, в кім підглянув щось комічного. Він не любив, справді, лиш одного чоловіка, а сим був П.Куліш. Причиною, на думку д. Комара, було авторське самолюб'я Забіли, болючо порушене Кулішем у його статті "Взгляд на малороссийскую словесность", уміщеній у журналі "Русский вестник" 1857, кн. 12, де Куліш "высказался весьма неодобрительно о стихотворениях В. Н. в альманахе "Ластивка". Забіла написав у відповідь на се довге віршоване посланіє, повне крепкої лайки, і зараз вислав його Кулішеві. Свого часу, – додає д. Комар, – се посланіє, зрештою, дуже грубіянське і зовсім (?) недотепне, було дуже розширене серед борзенської публіки. Чоловік, який оповідав се д. Комару, д. Л[азаревський (?)], затамив із нього лиш одну строфу:

Крути, верти своїм умом!
Ізо всеї праці,
Не викрутиш більше того,
Що у мене в с...

Знаємо, що пізніше (в "Хуторній поезії") Куліш сильно перецінив талант Забіли. "Се був би, – каже він там, – другий Гоголь, ще, може, до того Гоголь український, коли б у нього була така дорога, як у Гоголя". Всі такі загадування та пророкування на тему "если бы да кабы бы" не мають ніякої вартості, а літературна фізіономія Забіли, наскільки вона виявляє себе в його віршах, не дає найменшої підстави до таких порівнянь. І знов скажу: а якою дорогою йшов Шевченко – і до чого дійшов!

Бажаючи при оцій нагоді звести докупи всю відому досі літературну спадщину В.Забіли, передрукуюю тут у додатку до збірки, поданої з рукопису Дуб'янського, також ті три п'єси, які були опубліковані досі і не ввійшли в сю збірку, а власне байку "Семенова кобила" (з "Зорі", 1891, стор. 437–438), "Зовсім світ перевернувся" ("Киевская старина", 1888, цвітень, стор. 16–18), вірш, записаний д. Комаром із уст пані М.Л.Б[ілозерської (?)], яка знала його напам'ять, і, нарешті, згадане вже гумористичне "Посланіє до Тараса" ("Зоря", 1893, стор. 103). Щодо "байки", то д. Комар висловлюється про неї (і про другу, надруковану ним там же, стор. 416) ось як: "В байках Забіли фабула якась вигадлива, алегорія недосить ясна і наука виводиться якось штучно; до того ще байки дуже довгі і самий вірш місцями зовсім не вироблений, що найбільше виявляється в байці "Семенова кобила". Певна річ, і "Будяк", і "Семенова кобила" не належать до кращих віршів Забіли, але в осуді д. Комара є одна принципіальна помилка. Хто велів йому називати ті вірші "байками"?

На мою думку, се зовсім не байки і будова у них зовсім не байкова. Се просто автор оповідає – більш або менш доладно – сцени з життя, які він міг бачити на власні очі (в "Будяці" зовсім не погана сценка жнив і гуляння дітей по свіжій стерні), а потім доточує до тих сценок свої рефлексії, що звичайно досить слабо в'яжуться з оповіданою сценою або зачіпляють за один якийсь її момент. Подібним способом збудована найбільша часть Забілиних віршів, починаючи від "Голуба", а кінчаючи казкою "Остап і чорт", та чей же ніхто не захоче назвати тих творів байками.

Варто звернути увагу ще на одну річ. Куліш називає Забілу сином багатого батька і докоряє йому, що в пізнішій віці він не лише пив сильно, але й програвав у карти тисячі, і сим довів себе до економічної руїни. Думаю, що навіть не заглядаючи в табулярний екстракт Забілиного маєтку, з того, що він сам говорить про себе ще коло р. 1838, мусимо сказати рішуче, що й тут Куліш "пересолив сакраменти". Назвати багатим властителя одного хутірця, який раз у раз жалується, що його задля його бідності розлучили з милою і задля "худоби" зводить у фантазії навіть завзяту боротьбу з чортом, се в усякім разі гіпербола. А коли зважити далі недбальство поета в хазяйських ділах, його гуляще життя, його "батьківське" поводження з селянами, яким він будував своїм коштом хати та, певно, допомагав і всім, чим міг, то зрозуміємо, що такому чоловікові нізвідки було програвати в карти тисячі рублів, та й без того його хазяйство зі скасуванням кріпацтва не могло видержати економічної кризи і мусило упасти.

Із того, що сказано вище і що, зрештою, категорично стверджує д. Комар, виходить, що якусь збірку віршів – чи сю саму, якої копію прислав нам д. Дуб'янський, чи якусь іншу – зредагував був сам В.Забіла. Коли – невідомо. Д. Комар згадує лише, що 1882 р. бачив у одеського книгаря Білого збірку Забілиних віршів, призначених до друку. Вірші були, на думку д. Комара, писані рукою самого Забіли; хто заходився коло їх надрукування і куди подівся рукопис Забіли, коли план надрукування розбився, – невідомо. З того, що в пам'яті матері пані Кибальчицевої збереглася одна строфка вірша, навіяного любов'ю до панни Білозерської і написаного, очевидно, ще перед розривом із нею, вірш, який, одначе, не ввійшов у ту збірку, що заховалась нам у копії д. Дуб'янського, можемо догадуватися, що Забіла укладав свою збірку з певним добором, втягав до неї одні вірші, а виключав інші, хоч вони були у нього готові і у відписах або в усній передачі були відомі сусідам. До таких виключених належала, може, й "Семенова кобила", яку автор і сам міг признати слабшою. Що він не вставив туди таких, чисто okazіональних творів, як "Посланіє до Тараса", а тим паче посланіє до Куліша, се зовсім легко зрозуміти.

"Посланіє до Тараса" вводить нас у ту атмосферу, серед якої жив Шевченко в р. 1844–45, коли, вернувши з Петербурга, в очікуванні урядової посади, їздив по лівобережній Україні, гостював у різних панів (Репніна, Тарновського, Закревського, Білозерського і ін.) і брав тут, принагідно, практичні лекції "мочемордія". Пок. Драгоманов гостро осудив у своїй праці "Шевченко, українофіли й соціалізм" тодішнє життя поета, а ще гостріше тодішню українську освічену громаду, що не вмiла чи не хотiла своєму чiльному поетовi в саму критичну пору найбільшого розцвітту його сили й таланту дати нiякої iншої пiддержки i духовної страви, крiм отих лекцiй. "Посланіє" Забіли зовсім не лагодить сього осуду; не бачимо в нiм ані одного проблеску якогось вищого, iдейного змагання. Певне, не від Забіли було Шевченкові й ждати таких проблесків, хоча, зрештою, як наслідування "юродиво-народного" тону оце "Посланіє" не позбавлене деякої вартості.

Щодо вірша без титулу ("Зовсім світ перевернувся"), записаного д. Комаром із уст пані М.Л.Б., то він також принагідний, написаний з приводу певного дійсного випадку, – та такими були й інші Забіліні вірші в значній часті. Пані М.Л.Б. передала д. Комару й сам факт, зрештою, без імен, оповiдаючи, що один багатий пан воровався був у ниву бiдного чоловiка, i завдяки пiдкупствам у судi не лише виграв справу щодо ниви, а ще й засадив покривдженого до в'язниці за "небезпечну" погрозу, вимовлену ним у розпалi пересердя. Вірш, написаний Забілою з сього приводу, не тільки робить честь його серцю і почутттю справедливості, але являється майже самотнім його твором на ширшій суспільній темі. Інтересно, що й тут Забіла, не вискакуючи з рамок свого таланту, мало творчого і більше наслідовного, не здобувся на жодне "своє власне" огнисте слово, як се бачимо в подібних випадках у Шевченка (див. "Кавказ", написаний з приводу смерті де-Бальмена або "У Вільні, городі преславнім" і т. і.), але вважав відповіднішим і тут опертися на старшій популярній традиції і в початкових строфах своєї пісні парафразує відому лірницьку пісню "Про правду і неправду", спеціально куплет:

А вже тепер правда стоїть у порога,

А щира неправда сидить коло стола.

Кінець вірша, се різкий, але також у народнім дусі зложений вираз обурення на "неправду в судах", обурення, що також має свою – ах, яку давню традицію на нашій землі!

Франко І. Твори: В 20 т. – Т. 17. – К., 1955. – С. 436–443. Вперше надрукована в журналі: Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. XXXIV, кн. 4. – С. 54–61.

До біографії В.Забіли

В III–IV кн, Літ.- Наук.Вісника були надруковані перший раз у повні (поки випадково не знайдець ся їх більше) вірші В.Забіли, поета з передшевченківської доби, та стаття дра Франка про нього. Прочитавши III кн. Літ.-Наук. Вісника п. Олександра Кулішева, що знала особисто покійного поета, прислала в листі до мене такі доповнення до його біографії:

"Віктор Миколаєвич (а не Александрович) Забіла був закоханий в мою рідну сестру Любов Михайлівну, і вона його не зрадила, а батьки, кажуть, його і наш, якось не помирились і силою оддали її за иньшого. Тоді ще великі права у батьків над дітьми були, і видали її за пристава. Забіла у Борзні й похований, я торік була на його могилі. Він часто до нас їздив і ми в купі співали: "Гуде вітер дуже в полі" і "Не щербечи, соловейку". Я окомпаніювала на роялі, а як до його поїдемо в гості, то угощає нас вергунами, грає на бандуру, а Циганчата гарненькі, витрішкуваті, чорноокі, кучеряві співали.

Він не пропив і не програвав, а був дуже гостинний і всякого зазивав і угощав і худоба його на люди й пішла.

Вийшовши з повку, держав кінну почту в Борзні і всякого до себе закликав додому. У його будинок був великий, хороший. Сам пив у міру і із Шевченком у купі. Пишні балі завдавав, музики наймав, ми на їх бували і увесь повіт веселив ся. Ми тоді ще дівчатами були".

Прочитавши IV кн. ЛНВ – а п. О.Кулішева прислала мені новий лист, в якому протестує проти того, що написав д. М.Комар про відносини В.Забіли до Куліша (ст. 58). Коли – б усе те було правдиве, вона як "борзенська і чула б і знала – б". Тай чи була – б я на могилі у дядька В.Забіли, як би що подібне було?" – каже п.О.Кулішева. Вона припускає одначе, що Олександр Лазареський міг оповідати щось подібне, бо він же так само був назвав П.Куліша спекулянтом, а який спекулянт із нього був, на се вказує не лиш факт, що умер під соломяним дахом, але хоч би й така подія, яку варто пригадати. Коли П.Куліш написав "Граматку", то надрукува її на власний кошт 5000 примірників і розіслав до панів Тарновського, Галагана, Рігельмана й иньших цілими скринями, аби роздавали її даром між народом. Чи роблять так спекулянти? П.О.Кулішева зазначає далі, що "з двома братами Лазаревського ми дуже були дружні. З Михайлом Лазаревським я й листувалася. А дружина з їм часто в купі гроші на Урал Шевченку посилали".

Крім того прислала п.О.Кулішева ще докінчене "Послання к Тарасу" (ст. 52–53), яке у неї переховало ся. По словах: "Мене – ж за серце